

СТУДІЯ ПСИХОЛОГІЇ СУЇЦИДУ В НОВЕЛІ
ГАЛИНИ ЖУРБИ “СВЯТО”

У статті розглядається новела Галини Журби “Свято” крізь призму жанрово-стильових особливостей прози письменниці, досліджується схильність авторки до психологічної екзотики – стану людської психіки в межових ситуаціях та формування психологічного імпресіонізму як стильової домінанти її письма.

Ключові слова: новела, імпресіонізм, психологізм, жанрово-стильові особливості.

В статье рассматривается новелла Галины Журбы “Праздник” сквозь призму жанрово-стилистических особенностей прозы писательницы, исследуется склонность писательницы к психологической экзотике – состоянию человеческой психики в граничных ситуациях и формирование психологического импрессионизма как стилиевой доминанты ее письма.

Ключевые слова: новелла, импрессионизм, психологизм, жанрово-стилистические особенности.

This article deals with the novel “Svyato” (“Holiday”) by Halyna Zhurba through the prism of genre-style peculiarities of writer’s prose. It examines writer’s predisposition to exotic psychological state of human psychics in marginal situations and the formation of psychological impressionism as style dominant of her writing.

Key words: novel, impressionism, psychologism, genre-style peculiarities.

Входження Галини Журби в українську літературу з “благословення” одного з найцікавіших українських літературно-мистецьких видань “Українська хата” свідчить про усвідомлення початкуючою авторкою тих громадянських і естетичних засад, що стануть ґрунтовною підвалиною всієї її творчості. Письменниця свідомо відмовилася від втратених шляхів “старого” українофільства, прагнучи освоєння нових мистецьких горизонтів, пов’язаних із модерним дискурсом й новою філософією мистецтва “Української хати”.

У нашій статті ми ставимо за мету розкрити особливості модерної манери письма Г. Журби раннього періоду її творчості, обравши за об’єкт дослідження новелу “Свято”, що була надрукована в 1911 році в “Українській хаті”. Актуальність такого дослідження зумовлена потребою ґрунтовного вивчення творчості Г. Журби, письменниці, більшість творів котрої не перевидавалися в наш час. Короткий аналіз цієї збірки подає Н. Шумило [1], окремі штрихи життя та літературного доробку письменниці розглядалися в статті В. Шевчука [2], деякі аспекти життєвого шляху висвітлювалися у розділі книги В. Біляйва [3], аналізові повісті “Зорі світ заповідають” в контексті західноукраїнської прози 20–30-х років ХХ ст. присвячено розділ монографії С. Андрусів “Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.” [4: 221–228]. Найповнішим дослідженням творчості Г. Журби на сьогоднішній день є розділ монографії Н. Мафтин

“Західноукраїнська та еміграційна проза 20-30-х років XX століття: парадигма реконксти” [5: 277–302].

Отже, писана протягом 1909-1913 років мала проза Г. Журби засвідчує виразне тяжіння авторки до освоєння модерної техніки письма і модерних філософських засад творчості. Перш за все слід підкреслити психологізм прози письменниці (нагадаємо, що саме на сторінках “Української хати” зринає ім’я Анрі Бергсона, автора теорії інтуїтивізму; на психології як відображенні душі митця акцентує у своїх працях Микола Євшан) та її ліризацію. Відповідно, психологізм прози Г. Журби поглиблювався і “культу чуття” (зокрема – страждання), що тужливою нотою розлитий у її ранніх новелах. Наголосимо, цей “культ страждання” носить якісно інший характер, ніж вжитковий у народницькій прозі “культ терпіння”. Перш за все він пов’язаний із специфікою естетики й поетики літературно-мистецького напрямку, в річизі якого творила Г. Журба. Відомо, що критики “Української хати” вважали її “ліричною імпресіоністкою” [6: 157]. Безперечно, стиль молоді авторки виразно позначений відтворенням переживань через чуттєві враження, що надає йому імпресіоністичної забарвленості. Однак властива її прозі проблема самотності набуває дещо іншого звучання, ніж у імпресіоністів.

Особливу увагу привертає до себе психологізм ранньої прози письменниці як свідчення її індивідуально-авторських стильових пошуків, пов’язаних із становленням письменницької майстерності авторки та стильовими пошуками усєї української літератури періоду пізнього модернізму. Одним із засобів поглиблення психологізму Г. Журба обрала ліризацію наративної структури, в зоруючись на прозу О. Кобилянської та Уляни Кравченко. Адже саме ліризована проза початку століття серед “естетичних пріоритетів” (С. Павличко) мала утвердження “культу краси й культу чуття” [6: 118]. У творах такої якості акцент не на подіях чи фактах, а на емоційному враженні від них, на навіяних життям думках, спогадах. Прикметно, що в індивідуально-стильових пошуках Г. Журби така ліризація наративу поєднується з описовістю, характерною ще для етнографічно-побутової школи, та підвищеною увагою до стану людської психіки в межових ситуаціях, що, у свою чергу, знаменує окреслення нових стильових горизонтів української літератури, пов’язаних із захопленням письменників філософією Ф. Ніцше. Свідченням цього є й новела “Свято”, сюжет якої побудований на “психологічній екзотиці” – спробі самогубства.

У новелі “Свято” герой, розмірковуючи над вчинком жінки, яка покинула його з маленькою дитиною, доводить себе до крайньої межі відчаю – вирішує вчинити самогубство. Декількома фразами Г. Журбі вдається виокремити важливі ситуативні деталі та передати емоційний стан свого героя. Його мова виходить за межі внутрішнього монологу і змінюється “потокм свідомості”. Уривки фраз та недомовленість є яскравим свідченням сум’яття почуттів персонажа: “Пішла за тамтим... щоб тобі серце згоріло!.. за цим пройдисвітом. [...] Дитину кинула, усе, усе! Здурила! [7: 452]”. Сюжет твору становить перебіг психологічно важких роздумів героя над невітнішим майбутнім: “По розпаленій, мов, у гарячці голові товклися думки пошарпані, безладні [7: 451]”. Саме завдяки застосуванню елементів “потокм свідомості” письменниці вдається точно передати психологічний портрет людини, що вирішила звести рахунки з життям: “Біль, що роздирав допіру серце на клаптики десь несподівано подівся і стало пусто... Страшенно пусто [7: 453]”. Авторка акцентує автоматизм всіх дій Костя після зародження думки про самогубство: все

виконується ним як будь-яка звична робота. В затьмареній свідомості прибитого горем чоловіка мимоволі перебігають спалахи-фрагменти з минулого, коли він був щасливий: “В скронях йому забилися молоточки та не хватило раптово повітря в хаті [7: 453]”. Навіть відтворюючи поведінку чоловіка, що чинить непоправне, письменниця звертає увагу читача, що Кость – люблячий батько: він стелить дитині на долівці, щоб часом “не випало само з коліски”. Г. Журба до найтонших нюансів передає стан героя, якому здається, що все навкруг засуджує його: “Руки на себе накладає... Господе!.. такий гріх! Щей проти святої неділі... у таке свято... Смерть сам собі робить... [7: 454]”.

Прагнучи розкрити всю гаму почуттів, що роздирають душу чоловіка, авторка досягає ефекту найвищої напруги в момент кульмінації. Письменниця змальовує ситуацію в імпресіоністичній манері: портрет Костя майже зовсім неінформативний, бо “складається з кольорів або колористичних деталей, до нього вводяться подробиці, які викликали певні почуття, емоції того, хто сприймає героя [8: 46]”. Кость збагнув велич своєї любові до дружини – “така велика як само терпінне, котре виросло з його грудей [7: 456]”. Та наперекір внутрішньому почуттю з його уст злітає нервовий сміх і зухвалі, образливі слова. Почуття любові та ненависті переповнюють героя й борються в його душі, хоча вони й протилежні, та межа поміж ними неймовірно тонка. Авторка ніби навмисне вибирає такий стан героя, коли “працює” тільки його чуттєва сфера.

У новелі “Свято” далеко не другорядне значення посідають образи живої й неживої природи, які не лише допомагають авторці глибше, більш різнобічно показати життя, почуття, думки, переживання персонажів твору, але тим самим художньо переконливо висловити його ідею.

Інтер’єр житла й інші образи речей виступають у творі тлом, на якому ще яскравіше проявляється кожен спалах душевного болю героя: “В хаті було повно місяця і тиши. Стоючий в кутку сніп очерету пах зівялим сіном, на полу розіслане ряденце, розмальоване срібним сяйвом, маячіло мов тиха вода, а в колісці спала дитина [7: 451]”. У цій, такий, на перший погляд, затишній родинній оселі відлунує болючою нотою зруйнована мрія як “архетип Святого сімейства”. Родинна ідилія, що ще недавно панувала у цій оселі, трансформувалася в трагедію покинутих немовляти й чоловіка.

Г. Журба майстерно виписує пейзажі та явища, які так чи інакше увиразнюють, розкривають душевний стан персонажа. Прикметно, що авторка тяжіє до певної антитетичності в зображенні психологічного стану героя й природи. Костева рішучість накласти на себе руки дисонує з зрівноваженим пейзажем літньої ночі: “Величезний блакитний спокій ночі розливався навкруги, а на листя, на квіти впала роса і зори чуть стали примеркати. Тоді Костеві вдало що садок, небо та земля роблят над ним суд [7: 454]”. У розкритті внутрішнього стану героїв значну роль відіграє улюблена письменницею лейтмотивна деталь: “місячний посвіт”, “срібне сяйво”. На наш погляд, тут виразно простежується закоріненість індивідуального авторського мислення письменниці в етнопсихології. Не випадково новела й починається з опису застиглої фігури Костя, що, облита місячним сяйвом, нагадує сомнамбулу. Ми схильні трактувати такий початок і як досить вдалий композиційний прийом: саме тут міститься натяк на можливість подальшого розгортання фабули в трагічному ключі.

В іншому випадку, коли за мить до самогубства повертається “біла як полотно” з “очима повними жаху” Марійка, якраз місячне сяйво як лейтмотивна деталь і вдало знайдений авторкою засіб розкриття внутрішнього стану героїні дають можливість лише

одним штрихом окреслити її психологічний стан. “Місячні промені”, що “заломлюються в ній і розливаються по білоті її лица, сорочки, ніг босих”, різьблять “застиглий у сих лініях жаж [7: 455]”.

Рання творчість Г. Журби прикметна увагою до психологічної екзотики (“Смерк”, “Вовчєня”, “В тайзі”, “В степу”, “Журавлі”), при чому мотиваційна сторона поведінкової моделі персонажів залишається часто поза увагою письменниці – лірична стихія виявляє процес осягнення не до кінця прояснених життєвих явищ – переважно на інтуїтивно-емоційному рівні. Новелам Г. Журби (“Свято”, “Солов’ї”, “Смерк”, “Черешні”, “Ассирійська легенда”, “Коняка”, “Гістерія”) притаманна також риса, яку Ю. Кузнецов вважає прикметною для творів, що написані в стилі психологічного імпресіонізму – “дослідження душі ніби під мікроскопом у нормі і в екстремальному стані [8: 258]”. Для стильової манери письменниці прикметна рецепція ідей інтуїтивізму, а також посилена увага до такої деталі, як місячне світло. Новелістика Г. Журби позначена тенденцією до поглиблення психологізму, в моделюванні образу-персонажу акцент робиться на домінанті характеру: певний “маркер” “заякорюється” в заголовку та лейтмотивних деталях. Спостерігається також тяжіння письменниці до оригінального моделювання часопросторових координат художнього світу її прози: улюблений хронотоп новел Г. Журби (зокрема на рівні кульмінації та розв’язки) – “година між заходом сонця та сходом місяця”. Пошуки на терені стилю, жанру, нарративної організації текстів спричинили співіснування у ранній прозі письменниці елементів різних стильових систем, однак цілком виправдано можна стверджувати про формування психологічного імпресіонізму як стильової домінанти її письма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шумило Н. Під знаком національної самобутності : українська художня проза і літературна критика кінця XIX – поч. XX ст. : [монографія] / Наталя Шумило. – К. : Задруга, 2003. – 354 с.
2. Шевчук В. Похід життя Галини Журби / Валерій Шевчук // Українська мова і література в школі. – 1990. – № 5. – С. 27–36.
3. Біляїв В. І. Творчість у поході життя (Галина Журба) / Володимир Іванович Біляїв // “На неокраїнім крилі...” – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – С. 79–99.
4. Андрусів С. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х років XX ст. : [монографія] / Стефанія Андрусів. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000, Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
5. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років XX століття : парадигма реконксти : [монографія] / Наталя Мафтин. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 356 с.
6. Павличко Соломія. Модернізм як ніцшеанство: дискурс Миколи Євшана та „Української хати“ // Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 447 с. – С.127–166.
7. Журба Г. Свято / Галина Журба // Українська хата. – 1911. – № 10. – С. 451–459.
8. Кузнецов Ю. Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. : Проблем естетики і поезики / Ю. Б. Кузнецов. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.

АКСІОЛОГІЧНІ ОПОЗИЦІЇ У ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті висвітлено й обґрунтовано аксіологічні опозиції та принципи їх аналізу у щоденниковому дискурсі Олесь Гончара. Представлено щоденниковий дискурс як феномен культури та з'ясовано його ціннісне наповнення.

Ключові слова: аксіологічні опозиції, щоденниковий дискурс, національна свідомість, цінності, ціннісна картина світу,

В статті освітлено й обґрунтовано аксіологічні опозиції та принципи їх аналізу в щоденниковому дискурсі Олесь Гончара. Представлено щоденниковий дискурс як феномен культури та визначено його ціннісне наповнення.

Ключевые слова: аксіологічні опозиції, щоденниковий дискурс, ціннісна картина світу.

The axiological criteria and the principles of their analysis in the discourse of Oles Honchar's diary have been elucidated and substantiated in the article. The discourse of the diary has been presented as a phenomenon of culture; its valuable meaningfulness has been disclosed.

Key words: axiological criteria, discourse of the diary, national consciousness, values, valuable representation of the world.

Висвітлені у пропонованій розвідці засади та принципи аналізу аксіологічних орієнтирів у щоденниковому дискурсі не претендують на повноту, проте ми щиро хочемо, щоб вони враховували сучасні теоретичні надбання, як лінгвістичні, так і міждисциплінарні, й на цій основі сприяли формуванню єдиної концептуальної (поняттєвої) бази. Незважаючи на значний обсяг спеціальної літератури, ціннісні орієнтири в сучасній мовній картині світу ще й досі залишаються поза ретельною увагою дослідників. Компенсувати цей недолік якраз і покликане їх всебічне дослідження у контексті аксіології. Відомо, що аксіологія – вчення про цінності та їх співвідношення з реальним світом. Власне, вона сприяє філософському осмисленню природи цінностей (тобто є філософською теорією загальнозначущих принципів, що визначають спрямованість людської діяльності та мотивацію людських вчинків). Саме цінності спрямовують, організовують, орієнтують поведінку автора щоденникового дискурсу на визначені цілі. Під ціннісними орієнтаціями сучасні психологи розуміють те, що автор найбільше цінує в житті, чому він надає позитивний життєвий зміст. У свою чергу, філософський словник трактує цінність як „феномен, який об'єктивно, за своєю природою є благом для людини, спрямованим на утвердження її в бутті, реалізацію її творчих можливостей” [1: 592]

Сучасна аксіологія, як відомо, досліджує особливості об'єктів і процесів, які позитивно чи негативно впливають на життя людини. Аксіологічний підхід становить не тільки необхідний компонент осмислення соціального розвитку [2:6], основою для вивчення феноменології ціннісних систем особистості, взаємодії пізнання і ціннісної сві-